

الشمس
الحرمان
الحرمان

سرشناسه:	رضایی اصفهانی، محمدعلی، ۱۳۴۱ -
عنوان و نام پدیدآور:	علوم قرآن ۲: (اعجاز قرآن در علوم طبیعی و انسانی) نگارش محمدعلی رضایی اصفهانی.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۴۳۵ق، ۱۳۹۲ش.
مرجع تولید:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۶۷۹-۲
وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا	
یادداشت:	کتابنامه.
یادداشت:	چاپ دوم: ۱۳۹۶ (فیپا)
یادداشت:	چاپ سوم: ۱۳۹۸ (فیپا)
موضوع:	تفسیر -- فن
موضوع:	قرآن -- اعجاز
موضوع:	قرآن و علوم
شناسه افزوده:	جامعه المصطفی ﷺ العالمية.
	مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
رده بندی کنگره:	BP ۹۱/۵/۶م۸ ۱۳۹۲
رده بندی دیویی:	۲۹۷/۱۷۱
شماره کتابشناسی ملی:	۳۴۰۰۳۹۹

علوم قرآن ۲

(اعجاز قرآن در علوم طبیعی و انسانی)

محمد علی رضایی اصفهانی

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آن، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت چهره‌های متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

از طرفی بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد.

در این بستر، حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند.

«**جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية**» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

«**مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ**» با قدردانی و سپاس از فاضل ارجمند جناب آقای دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی مؤلف کتاب علوم قرآن ۲ و تمام عزیزانی که در تولید این اثر همیاری و همفکری داشته‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

حقیقت‌مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است.

داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از هنرنمایی مؤمنان، مجاهدان و عالمانی است که با تمسک و پای‌بندی به حقیقت بی‌متها، در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند و در این میان، چه درخشندگی چشم‌نوازی در اسلام عزیز است که علم را به ذات خود، شرافتمند و فخیم دانسته و از باب تا محراب، کائنات را سراسر علم و عالم و معلوم می‌نمایاند و در مکتب آن، جز اولوالعلم و راسخان در مسیر طلب دانش، کسی را توان دست‌یابی به گنجینه‌های حکمت نیست.

علم برخاسته از وجدان پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم به فرد کمال انسانی، عظمت روحی و رشد معنوی می‌بخشد و فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد، و هم جامعه را سمت و سوی سعادت‌مندان به‌بخشیده و آن را به جامعه‌ای متمدن و پیشرو متحول می‌کند. بی‌توجهی یا کوتاه‌فکری است اگر فرد و جامعه‌ای به دنبال عزت، استقلال، هویت، امنیت، سعادت و سربلندی

مادی و معنوی باشد، اما آن را در صراطی غیر از حقیقت‌طلبی، علم‌اندوزی و حکمت‌مداری الهی طلب نمایند.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران که داعیه جهانی‌سازی کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را داشته و فروپاشی و افول تمدن‌های پوشالی غرب و شرق را به نظاره نشسته است، با اندیشه فقهاتی در اداره حکومت و نظریه متری «ولایت فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه نمود که امید و نشاط را نه تنها در شیعیان و مسلمانان، بلکه در دل تمامی آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان زنده ساخت.

در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب^(مدظله) با عزمی مصمم و با تمامی توان، همچون پیر و مراد خود خمینی کبیر^(رحمته)، در صحنه حاضر شده و با تأکید بر اهمیت و فوریت این حرکت فراگیر و بی‌وقفه، همه توانمندی‌ها و اراده‌ها را جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌افزا راهبری و رصد می‌کنند.

جامعه المصطفی^(ص) العالمية، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی^(ص) و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت^(ع) جامه تحقق می‌پوشاند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی^(ص) نیز که مهم‌ترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفی^(ص) است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر، متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن

افق‌های جدید فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک‌درسی، به‌ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفی ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و تکالیف خود می‌داند.

اثر علمی پیش رو نیز به همت مؤلف محترم جناب آقای دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی برای رشته‌های قرآنی، در چارچوب اهداف و برنامه‌های پژوهشگاه و مبتنی بر نیازسنجی‌های صورت گرفته، تهیه و تدوین شده است.

در پایان لازم است ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از کلیه دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، به‌ویژه همکاران محترم مرکز بین‌المللی نشر و ترجمه المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که به نحوی در تدوین و انتشار آن نقش داشته‌اند، قدردانی و تشکر نماییم و از خداوند متعال برای ایشان و همه خادمان عرصه تبلیغ و نشر مفاهیم و معارف دینی، آرزوی بهروزی، موفقیت و سعادت نماییم.

فهرست

درآمد.....	۲۱
شیوه استفاده از کتاب حاضر.....	۲۲
فصل اول: کلیات.....	۲۵
۱. مفهوم‌شناسی معجزه و اعجاز قرآن.....	۲۵
واژه‌شناسی معجزه در قرآن.....	۲۶
اول) معنای لغوی واژه‌ها.....	۲۶
دوم) معنای اصطلاحی معجزه.....	۳۲
نمونه‌هایی از معجزات در قرآن.....	۳۷
تحلیل عقلانی معجزه.....	۳۸
لوازم کلامی معجزه.....	۴۱
اول) اثبات نبوت خاصه (صدق مدعی نبوت).....	۴۲
دوم) اثبات نبوت عامه (لزوم بعثت انبیاء برای مردم).....	۴۴
سوم) اثبات وجود خداوند.....	۴۵
چهارم) علم و قدرت خدا و پیامبر.....	۴۶
الف) تفاوت معجزه با سحر و اعمال مرتاضان.....	۴۹
ب) تفاوت معجزه و کرامت.....	۵۱
اقسام معجزه.....	۵۳

- الف) معجزه اقتراحی و غیراقتراحی ۵۳
- ب) معجزه حسّی و عقلی ۵۴
- ج) معجزه موقت و دائمی ۵۴
- کرانه‌های اعجاز قرآن ۵۴
۲. هماوردطلبی قرآن (تحدّی) ۶۱
- الف) آیات تحدّی (مبارزه‌طلبی) ۶۱
- ب) قلمرو تحدّی قرآن: سه نوع شمول در مبارزه‌طلبی قرآن ۶۳
- ج) مرجع ضمیر «من مثله» ۶۴
- فصل دوم: سیر تطور اعجاز قرآن ۶۹**
- قرن اول و دوم: سرچشمه‌های اعجاز قرآن در صدر اسلام ۶۹
- الف) اعجاز ادبی قرآن ۷۱
- ب) اعجاز قرآن در اخبار غیبی ۷۲
- ج) اعجاز قرآن در استقامت بیان (عدم اختلاف) ۷۴
- د) معارف عالی از فردی اُمّی ۷۵
- ه) شیرینی و جذبه قرآن ۷۵
- قرن سوم) شروع نگارش در اعجاز قرآن و پیدایش نظریه صرفه و عدم تناقض و نظم قرآن ۷۶
۱. ابوالهذیل علاف (ت ۲۳۰ یا ۲۳۵ق) عدم تناقض در قرآن ۷۷
۲. نظام (ت ۲۳۱ ق) و نظریه صرفه ۷۷
۳. جاحظ (م ۲۵۵ق) و نظم قرآن ۷۹
- قرن چهارم: اعجاز ادبی قرآن و تأثیر آن در نفوس و اخبار غیبی ۸۰
۱. محمد بن جریر طبری (۳۱۰ ق) و نظم قرآن ۸۰
۲. ابوعلی رمانی (۲۷۶ - ۳۸۴) و هفت وجه اعجاز قرآن ۸۱
۳. الخطابی (۳۱۷ - ۳۸۸ ق) اعجاز بلاغی قرآن و تأثیر آن در نفوس ۸۲
۴. ابوهلال عسکری (حدود ۴۰۰ ق) و بلاغت قرآن ۸۳
- قرن پنجم: نظریه اعجاز در آورنده اُمّی و اوج‌گیری نظریه صرفه ۸۴
۱. راغب اصفهانی (م ۴۰۲ ق)؛ اعجاز در نظم و صرفه ۸۴
۲. باقلانی (ت ۴۰۳ ق)؛ اعجاز در اخبار غیبی، آورنده اُمّی و بلاغت ۸۶

۳. شیخ مفید (ت ۴۱۳ق) و اعجاز در صرفه، فصاحت و بلاغت ۸۹
۴. قاضی عبدالجبار (۴۱۵ق) ۸۹
۵. سید مرتضی (ت ۴۳۶ق) و نظریه صرفه ۹۰
۶. شیخ طوسی (ت ۴۶۰ق)؛ فصاحت همراه نظم مخصوص ۹۱
۷. عبدالقاهر جرجانی (ت ۴۷۱ق)؛ اعجاز در نظم و تألیف ۹۲
- قرن ششم: رویکرد اعجاز محتوایی و علمی ۹۳
۱. غزالی (۵۰۵ق) و اعجاز علمی قرآن ۹۳
۲. زمخشری (۵۳۸ق) و نظم قرآن در واژگان و ترکیب‌ها ۹۴
۳. ابن عطیه (۵۴۲ق) ۹۴
۴. قاضی عیاز (۵۴۴ق) و اعجاز قرآن در سه وجه جدید ۹۵
۵. شیخ طبرسی (۵۴۸ق) و زیبایی معنای قرآن ۹۷
۶. سکاکی (۵۶۷ق) و اعجاز ذوقی قرآن ۹۸
۷. قطب‌الدین راوندی (۵۷۳ق)؛ قرآن دارای معجزه‌های بی‌شمار ۹۸
- قرن هفتم: تکرار نظریه‌های قبلی در اعجاز ۹۹
۱. فخر رازی (م ۶۰۶) ۹۹
۲. آمدی (۶۳۱ق) ۱۰۰
۳. زملکانی (۶۵۱ق) ۱۰۰
۴. بیضاوی (۶۸۵ق) ۱۰۰
۵. ابن میثم (۶۹۹ق) ۱۰۱
۶. قرطبی (۶۷۱ق) ۱۰۱
- قرن هشتم: تکرار وجوه قبلی اعجاز همراه با برخی نوآوری‌ها ۱۰۲
۱. ابن جزئی کلبی (۷۴۱ق) ۱۰۲
۲. الامیر العلوی (۷۴۹ق) ۱۰۴
۳. زرکشی (۷۹۴ق) ۱۰۵
- قرن نهم: دوران رکود در مباحث اعجاز قرآن ۱۰۸
- قرن دهم: گردآوری و تفصیل نظریه‌های اعجاز ۱۰۸
۱. جلال‌الدین سیوطی (م ۹۱۱ق) و سی‌وپنج وجه اعجاز قرآن ۱۰۹
۲. دیگر قرآن‌پژوهان ۱۱۸

- قرن یازدهم: ادامه دوران رکود در مباحث اعجاز قرآن..... ۱۱۹
- قرن دوازدهم: مصادیق و تقریرهای جدید در وجوه اعجاز قرآن..... ۱۱۹
۱. علامه محمد باقر مجلسی (م ۱۱۱۰ق)..... ۱۱۹
 ۲. احمد بن محمد کواکبی (م ۱۲۴ق)..... ۱۲۰
 ۳. شمس الدین محمدالضیر المالکی اسکندری (زنده در قرن دوازدهم)..... ۱۲۰
 ۴. شیخ اسماعیل حقی بروسوی (م ۱۱۳۷ق)..... ۱۲۱
- قرن سیزدهم: رکود در مباحث اعجاز قرآن..... ۱۲۲
۱. علامه سید عبدالله شبّر (م ۱۴۴۲ق)..... ۱۲۲
 ۲. محمد بن علی بن محمد بن عبدالله شوکانی صنعانی (م ۱۲۵۰ق)..... ۱۲۳
 ۳. سید محمود شهاب‌الدین افندی آلوسی (م ۱۲۷۰ق)..... ۱۲۴
- قرن چهاردهم: گسترش رویکرد اعجاز علمی قرآن در حوزه علوم طبیعی..... ۱۲۴
۱. محمد بن احمد اسکندرانی (م ۱۳۰۶ق) و اعجاز علمی قرآن در طبیعت و کیهان..... ۱۲۴
 ۲. عبدالرحمن کواکبی (۱۳۲۰ق) و اعجاز علمی قرآن در حوزه علوم طبیعی..... ۱۲۶
 ۳. علامه بلاغی (م ۳۵۲ق) و ابعاد جدید اعجاز قرآن..... ۱۲۸
 ۴. شیخ محمد عبده (۱۲۶۶ - ۱۳۲۳ق)..... ۱۳۱
 ۵. رشید رضا (م ۱۳۵۴ق)..... ۱۳۲
 ۶. محمد صادق رافعی (۱۳۵۶ق) و اعجاز علمی و بیانی قرآن..... ۱۳۳
 ۷. طنطاوی (م ۱۳۸۵ق) و اعجاز علمی قرآن..... ۱۳۶
 ۸. امین خولی (م ۱۹۶۹م) و اعجاز نفسی (روان‌شناختی) قرآن..... ۱۳۸
 ۹. سید قطب (م ۱۳۸۷ق) و تصویر هنری قرآن..... ۱۴۰
 ۱۰. عبدالعظیم زرقانی (م ۱۳۶۷ یا ۱۳۷۲ق) و اعجاز پزشکی قرآن..... ۱۴۳
 ۱۱. سید هبة الدین شهرستانی (۱۳۰۱ - ۱۳۶۹ق) و اعجاز نجومی قرآن..... ۱۴۴
 ۱۲. احمد مصطفی مراغی (۱۳۷۱ق) و اعجاز علمی قرآن..... ۱۴۵
 ۱۳. عبدالله دراز (م ۱۳۷۷ق) و اعجاز صوتی و انقلاب تاریخی قرآن..... ۱۴۶
 ۱۴. عبدالمتعال صعیدی (م ۱۳۹۱ق) و اعجاز در وحدت موضوعی قرآن..... ۱۴۹
 ۱۵. یدالله نیازمند شیرازی (زنده در ۱۳۲۶ش)..... ۱۵۰
 ۱۶. آیت‌الله احمد اهتمام (م ۱۳۴۶ش)..... ۱۵۲
 ۱۷. افراد دیگر..... ۱۵۴

- قرن پانزدهم: گسترش رویکرد اعجاز علمی قرآن در حوزه علوم انسانی ۱۵۵
۱. علامه محمدحسین طباطبایی (م ۱۳۶۰ ش - ۱۴۰۵ق) و تفاوت اعجاز قرآن نسبت به علوم مخاطبان ۱۵۵
 ۲. آیت الله مکارم شیرازی (معاصر)؛ قرآن معجزه‌ای گویا ۱۵۹
 ۳. آیت الله محمد هادی معرفت (م ۱۳۸۵ش) و بررسی مفصل ابعاد اعجاز قرآن ۱۶۰
 ۴. آیت الله سید ابوالقاسم خویی (۱۳۷۱ش) و گواهی امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام ۱۶۲
 ۵. شهید مرتضی مطهری (م ۱۳۵۸ش) ۱۶۴
 ۶. آیت الله محمد فاضل لنکرانی (م ۱۳۸۶ش) ۱۶۵
 ۷. امام خمینی (م ۱۳۶۸ش) و اعجاز عرفانی و بطن قرآن ۱۶۷
 ۸. محمود مهدی استانبولی (۱۴۲۰ق) و اعجاز سیاسی و اجتماعی ۱۷۰
 ۹. رشاد خلیفه و اعجاز عددی قرآن ۱۷۲
 ۱۰. دکتر سید رضا پاک‌نژاد (م ۱۳۶۰ش) و اعجاز رنگ‌ها در قرآن ۱۷۳
 ۱۱. آیت الله سید محمود طالقانی (م ۱۳۵۸ش) ۱۷۶
 ۱۲. محمدتقی شریعتی (م ۱۳۶۶ش) ۱۷۷
 ۱۳. مهندس مهدی بازرگان (م ۱۳۷۲ش) ۱۷۹
 ۱۴. آیت الله سبحانی (معاصر) ۱۸۱
 ۱۵. احمد امین (م ۱۹۵۴م - ۱۳۷۳ق) ۱۸۱
 ۱۶. آیت الله صافی گلپایگانی (معاصر) ۱۸۳
 ۱۷. دکتر موریس بوکای (معاصر) و اعجاز علمی قرآن در مقایسه با تورات و انجیل ۱۸۴
 ۱۸. عبدالرزاق نوفل (معاصر) و اعجاز علمی قرآن ۱۸۶
 ۱۹. دکتر لیب بیضون (معاصر) ۱۸۷
 ۲۰. دکتر ذاکر عبدالکریم نائیک (ت ۱۹۶۵م) و کتاب قرآن و علم جدید ۱۸۸
 ۲۱. دکتر زغلول راغب محمد النجار ۱۹۱
 ۲۲. دکتر مصطفی رجب (معاصر) و اعجاز تربیتی قرآن ۱۹۱
 ۲۳. اقتصاددانان معاصر و اعجاز اقتصادی قرآن ۱۹۲
 ۲۴. دکتر امیرعلی لطفی (معاصر) و اعجاز مدیریتی قرآن ۱۹۳
 ۲۵. دکتر علی‌رضا قائمی‌نیا (معاصر) و اعجاز شناختی قرآن ۱۹۵
 ۲۶. دکتر محمدرفعت احمد زنجیر، اعجاز دینامیکی قرآن ۱۹۷

۱۹۷	۲۷. حسام البیطار، اعجاز کلمات در قرآن.....
۱۹۷	۲۸. خمیس جابر صفر، اعجاز جدلی در قرآن.....
۱۹۷	۲۹. دکتر بدرالدین عبدالکریم احمد، اعجاز هندسی قرآن.....
۲۰۷	فصل سوم: اعجاز علمی قرآن.....
۲۰۷	۱. چیستی اعجاز علمی قرآن.....
۲۰۸	تعریف اعجاز علمی قرآن.....
۲۱۳	مبانی و معیارهای اعجاز علمی قرآن.....
۲۱۵	چالش‌های مفهوم اعجاز علمی.....
۲۲۴	۲. تاریخچه و اقسام اعجاز علمی قرآن.....
۲۲۴	مراحل رشد اعجاز علمی قرآن.....
۲۲۴	اول) سرچشمه‌ها در قرآن و احادیث اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>
۲۲۸	دوم) طرح نظریه‌های اعجاز علمی قرآن در حوزه علوم طبیعی.....
۲۳۱	سوم) طرح نظریه‌های اعجاز علمی قرآن در حوزه علوم انسانی.....
۲۳۳	چهارم) اعجاز علمی قرآن در حوزه علوم عقلی.....
۲۳۴	پنجم) اعجاز علمی قرآن در حوزه عرفان.....
۲۳۴	۳. مبانی و روش‌شناسی اعجاز علمی.....
۲۳۴	الف) چیستی علم و تقسیم اجمالی علوم بشری.....
۲۳۷	ب) وجودداشتن همه علوم بشری در ظواهر قرآن.....
۲۴۳	ج) هدف اصلی قرآن هدایت.....
۲۵۱	د) شیوه‌های انطباق قرآن با مطالب علمی.....
۲۵۵	ه) معیارهای انطباق قرآن با علوم.....
۲۶۱	فصل چهارم: مصادیق اعجاز علمی قرآن.....
۲۶۱	اول) اعجاز علمی قرآن در حوزه علوم طبیعی.....
۲۶۲	مفهوم‌شناسی.....
۲۶۳	۱. کیهان‌شناسی.....
۲۶۳	الف) جاذبه عمومی موجودات.....
۲۷۲	ب) خورشید و حرکات آن.....

۲۹۱ زیست‌شناسی
۲۹۱ الف) زوجیت
۳۰۳ ب) لقاح (زایا کردن گیاهان و ابرها)
۳۱۲ ۳. پزشکی
۳۱۳ مراحل خلقت انسان
۳۱۸ مرحله اول: آفرینش انسان از خاک
۳۲۱ مرحله دوم: آفرینش انسان از آب
۳۳۰ مرحله سوم: آفرینش انسان از منی
۳۳۶ مرحله چهارم: خلقت انسان از نطفه
۳۵۴ مرحله پنجم: آفرینش انسان از علق
۳۶۲ مرحله ششم: آفرینش انسان از مضغه
۳۷۱ مرحله هفتم: تصویر و تسویه انسان
۳۷۹ مرحله هشتم: شکل‌گیری استخوان‌ها
۳۷۹ مرحله نهم: پوشاندن گوشت بر استخوان‌ها
۳۸۵ مرحله دهم: آفرینش جنس جنین (مذکر یا مؤنث)
۳۹۰ مرحله یازدهم: آفرینش روح (دمیدن جان در جنین)
۳۹۷ مرحله دوازدهم: تولد طفل
۴۰۰ مرحله سیزدهم: بلوغ
۴۰۳ مرحله چهاردهم: کهن‌سالی (پیری)
۴۰۷ مرحله پانزدهم: مرگ
۴۱۳ دوم) اعجاز علمی قرآن در حوزه علوم انسانی
۴۱۴ تفاوت‌های علوم انسانی و علوم طبیعی
۴۱۶ رویکردها در اعجاز در حوزه علوم انسانی
۴۱۸ ۱. اعجاز تربیتی قرآن
۴۱۹ اول) اعجاز تربیتی؛ قرآن با تنظیم قوانین حقوق کودک
۴۲۷ دوم) اعجاز تربیتی قرآن در شیوه‌های تربیت و دعوت
۴۳۴ ۲. اعجاز اقتصادی قرآن
۴۳۶ ادعاها در اعجاز اقتصادی قرآن

۴۴۲	تحریم ربا
۴۴۵	وجوه اعجاز قرآن در تحریم ربا
۴۵۴	۳. اعجاز مدیریتی قرآن
۴۵۸	پیش‌نیازهای نظریه اعجاز مدیریتی قرآن
۴۶۱	گونه‌شناسی مطالعات مدیریتی قرآن
۴۶۵	۴. اعجاز تشریحی (قانون‌گذاری) قرآن
۴۶۸	اول) وجود قوانین خارق‌العاده در قرآن
۴۷۰	قانون قصاص
۴۷۷	دوم) تأثیر اعجاز‌آمیز قرآن در تحوّل قوانین جامعه عرب جاهلی
۴۷۸	سوم) نظام خارق‌العاده قانون‌گذاری در قرآن
۴۸۰	۵. اعجاز تاریخی قرآن
۴۸۳	اقسام اخبار غیبی قرآن
۴۹۰	بررسی برخی از مهم‌ترین مصادیق اعجاز تاریخی قرآن
۵۰۰	۶. اعجاز ریاضی
۵۰۱	الف) موافقان اعجاز عددی قرآن
۵۰۸	ب) مخالفان اعجاز عددی قرآن
۵۱۹	فصل پنجم: هم‌وردی با قرآن
۵۲۰	الف) معارضان قدیمی
۵۲۰	۱. مسیلمه کذاب و همسرش سجاح
۵۲۲	۲. چهار سخنور عرب
۵۲۴	۳. ابوالعلاء معری
۵۲۵	۴. ابوالطیب متنبی
۵۲۵	ب) معارضان جدید و سوره‌های ساختگی اینترنتی
۵۲۸	الف) لفظی و صوری
۵۲۹	ب) محتوایی
۵۳۳	ملحقات: منبع‌شناسی و شخصیت‌شناسی
۵۳۳	الف) کتاب‌ها

فهرست ۱۹

۵۵۰	ب) مقالات
۵۵۱	ج) پایان نامه‌ها
۵۵۸	د) سایت
۵۵۹	ه) مجلات
۵۶۰	و) مراکز
۵۶۳	فهرست منابع

درآمد

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾^۱

قرآن کریم معجزه جاویدان الهی است که دانش‌های متعددی در پرتو آن شکل گرفته است. این دانش‌ها به دو قسم اساسی قابل تقسیم است:

الف) دانش‌های پیرامون قرآن، مثل: تاریخ قرآن، دانش قرائت و تجوید، ناسخ و منسوخ، اعجاز و... که علوم قرآن نامیده می‌شود.

ب) دانش محتوایی قرآن که تفسیر (ترتیبی و موضوعی) نامیده می‌شود. موضوع این نوشتار یکی از موضوعات علوم قرآن یعنی مبحث اعجاز است. البته اعجاز قرآن خود دارای شاخه‌ها و ابعاد متعدد است که در این نوشتار بیشتر به تاریخچه اعجاز قرآن و بُعد اعجاز علمی آن (در حوزه علوم طبیعی و انسانی) پرداخته می‌شود.

البته در این نوشتار به دو نکته جدید دست یافتیم:

۱. بقره، آیه ۲۳.

اول) در پژوهش تاریخی درمورد ابعاد اعجاز قرآن به ۸۵ بُعد اعجاز برخورد کردیم.

دوم) در پژوهش اعجاز علمی، مبحث اعجاز علمی در حوزه علوم انسانی را مورد بررسی قرار دادیم.

شیوه استفاده از کتاب حاضر

در این مورد توجه به نکات زیر مناسب است:

۱. این کتاب به عنوان کتاب درسی نگاشته شده، هرچند به صورت نظام‌مند و در چهارچوب فصول آمده است، اما با توجه به این که هر فصل با اهداف، پژوهش و منابع تنظیم شده، (بر اساس حجم هر فصل) می‌تواند موضوع یک یا دو جلسه درسی قرار گیرد.

۲. اساتید محترم مباحث اصلی هر فصل را بیان و بقیه مطالب را جهت مطالعه به دانش‌پژوهان واگذار می‌کنند.

۳. مناسب است که برخی ابعاد اعجاز، موضوعات پایان فصل‌ها (پژوهش‌ها) و نیز برخی عناوین و آیات مربوط به اعجاز قرآن در حوزه علوم طبیعی و انسانی به دانش‌پژوهان واگذار شود تا آن‌را به صورت تحقیق یا کنفرانس ارائه کنند. بدیهی است که کتاب‌شناسی پایان کتاب یاریگر آنان خواهد بود.

در پایان از همه فرهیختگان انتظار می‌رود با توجه به اینکه مباحث اعجاز علمی قرآن نوآمد است با ارائه پیشنهادات تکمیلی ما را در ارتقای علمی کتاب یاری رسانند.

لازم است در این جا از مسئولان پژوهشگاه جامعه المصطفی ص العالمیه و انتشارات المصطفی و دوستان گروه تفسیر و علوم قرآن مدرسه عالی قرآن و

حدیث و همکاران مرکز تحقیقات قرآن کریم المهدی علیه السلام که با پیشنهاد موضوع و پی‌گیری و انجام امور کتاب، یاری‌رسان ما بودند تشکر کنم. امید است خدای متعال این خدمت قرآنی را از همه ما بپذیرد و آن را بابرکت نماید، این نوشتار مورد عنایت پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام قرار گیرد و مورد استفاده قرآن‌پژوهان واقع گردد و ما را مشمول دعای خیر خویش فرمایند.

والحمد لله رب العالمین

قم ۱۳۹۰/۷/۷ ش

محمد علی رضایی اصفهانی